

УДК 159,955: 373,2 (045)

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

І.В.Каряка

***Анотація.** У статті розглядається проблема вивчення психологічних особливостей розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку, а також результати констатувального та формувального експериментального дослідження даного феномена.*

***Ключові слова:** музично-образне мислення, предметно-образне співвідношення, відображально-образне співвідношення, музично-образне співвідношення, установка, педагогічна настанова.*

***Аннотация.** Статья посвящается изучению психологических особенностей развития музыкально-образного мышления детей старшего дошкольного возраста; представлены результаты констатирующего и формирующего экспериментального исследования данного феномена*

***Ключевые слова:** музыкально-образное мышление, предметно-образное соотношение, отображательно-образное соотношение, музыкально-образное соотношение, установка, педагогическое наставление.*

***Summary.** This article deals with the research of psychological peculiarities of preschool age children musical-imaginary thinking development. A brief analysis of theoretical concepts and approaches on this issue in the native and foreign psychology is made. The results of this phenomenon's recitals and forming experimental research are presented in the article.*

***Key words:** musical-imaginary thinking, objective-imaginary ratio, representative-imaginary ratio, musical-imaginary ratio, attitude.*

Постановка проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблематики (Б.В.Асаф'єв, М.Г.Арановський, І.Ф.Гербарт, Е.Ганслік, М.С.Коган, Д.С.Ліхачов, Л.А.Мазель, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, С.Х.Раппопорт, Г.Римар, А.М.Сохор, Ю.М.Холопов та ін..) показав, що музично-образне мислення виступає одним із видів художнього мислення, метою якого є здатність людини створювати образи під дією музичного звучання. Враховуючи особливості складової самої дефініції, що має в основі два слова: «музично-образне», слід зауважити той факт, що вихідним пунктом даного виду мислення є образне мислення, яке по суті носить дуалістичний характер, оскільки виступає в якості самого процесу і результату даного виду мисленнєвої діяльності, та є основою формування і розвитку музично-образного мислення. З цього приводу ряд науковців (Л.С.Виготський, Є.В.Водозова, В.П.Гриценко, М.І.Єнікєєв, О.В.Запорожець, Д.М.Завалішина, І.М.Карпенко, О.О.Крилов, Б.Ф.Ломов, О.А.Люблінська, С.М.Ніколаєв, Л.В.Парамонов, М.М.Поддьяков, С.Л.Русова, Є.Г.Тихеева, П.М.Шихирев, М.В.Ричик, Г.О.Шулдик, І.С.Якиманська та ін.) вважають, що образне мислення виступає вихідним етапом для розвитку інших видів мислення, а також є самостійним видом, що має свою логіку функціонування й динаміку розвитку.

Актуальність. В сучасній психологічній науці проблема музично-образного мислення існує відносно недавно і виступає досить делікатною в напрямках її вивчення (філософії, музикознавстві, педагогіці та психології). Зважаючи на широкий спектр досліджень теоретичних та практичних аспектів музично-образного мислення, слід зауважити, що специфіка його вивчення переважно обумовлюється рамками професійного становлення музикантів. Однак становлення та розвиток даного виду мисленнєвої діяльності виступає запорукою успіху не лише професійного зростання музиканта, а й гармонійного розвитку особистості загалом, початок якого відбувається значно раніше від професійного становлення: з дитинства. Зазначене свідчить про необхідність комплексного дослідження сутності та особливостей розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку у сучасних умовах як основи наукового обґрунтування щодо визначення напрямів його оптимізації.

Мета даної статті полягає у розкритті психологічних особливостей розвитку музично-образного мислення та визначенні психолого-педагогічних умов і засобів його розвитку у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи розкриття сутнісних ознак даної психологічної категорії, під музично-образним мисленням ми розуміємо усвідомлення логіки, організації різних звукових структур від найпростіших до найскладніших, уміння оперувати музичним матеріалом, знаходити схожість і відмінність, аналізувати й синтезувати, встановлювати взаємозв'язки.

В основу вивчення розвитку музично-образного мислення було покладено положення структурного підходу, в процесі якого відбувається вивчення основних елементів музично-образного мислення, зокрема основних його компонентів: емоційного, когнітивного та діяльнісного. Єдність виділених компонентів включає ряд співвідношень, що обумовлюють механізм розвитку та актуалізації музично-образного мислення: предметно-образне співвідношення виступає показником розвитку здатності до дитини створювати образи поза музичним звучанням; відображально-образне співвідношення спрямоване на з'ясування здатності дитини створювати репродуктивні (примітивні) музичні образи; музично-образне співвідношення виявляє наявність здатності дитини створення емоційно пережитих, усвідомлених, адекватно відображених музичних образів. Виділені нами структурні елементи музично-образного мислення об'єднані відносно стійкою структурою і спільними функціями, що взаємодіють між собою. В процесі застосування спеціально підібраного комплексу психодіагностичних завдань було виявлено психологічні особливості розвитку його структурних компонентів (співвідношень), що стало основою для визначення рівнів розвитку музично-образного мислення (табл.1).

Таблиця 1

Кількісні показники розвитку співвідношень музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку (у %)

Види співвідношень	Рівні розвитку		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Предметно-образне співвідношення	19,1	31,9	49,0
Відображально-образне співвідношення	12,7	31,9	55,4
Музично-образне співвідношення	10,6	21,2	68,2

Свідченням об'єктивності даних є встановлений позитивний середній кореляційний зв'язок між коефіцієнтами предметно-образного та відображально-образного співвідношеннями ($r_s=0,968$, $p 0,05 \leq 0,01$); відображально-образного та музично-образного співвідношеннями ($r_s=0,862$, $p 0,05 \leq 0,01$); предметно-образного та музично-образного співвідношеннями ($r_s=0,888$, $p 0,05 \leq 0,01$), що вказує на взаємозв'язок співвідношень музично-образного мислення.

Отримані експериментальні результати дозволяють говорити про те, що розвиток музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку обумовлюється браком знань музичного напрямку, що викликає нерозуміння дитиною як суті самого завдання, так і шляхів його виконання, внаслідок чого якість та продуктивність музично-образного мислення має ситуативний характер. Тому необхідно створити умови для забезпечення шляхів розвитку музично-образного мислення.

Згідно з результатами експериментального дослідження психологічних особливостей розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку, у відповідності з показниками розвитку його структурних компонентів (співвідношень) було виявлено рівень його розвитку у дітей старшого дошкільного віку (рис.2).

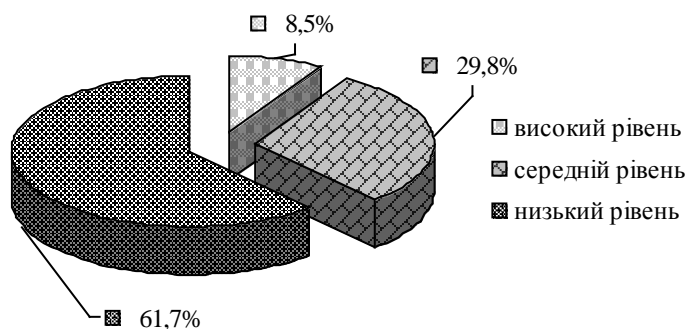

Рис.2. Кількісні показники рівня розвитку музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, в результаті проведення констатувального експерименту виявлено домінування показників низького рівня розвитку музично-образного мислення, що свідчить про недостатність сформованості його компонентного складу і нестійкий зв'язок між емоційним, когнітивним і діяльним компонентами, що ускладнює перехід від одного компонента до іншого у процесі роботи даного виду мислення і вказує на відсутність його цілісності. Незначні показники середнього та високого рівня розвитку музично-образного мислення свідчать про необхідність здійснення розвивальної роботи у даному напрямі.

Концептуальною основою та теоретико-методологічною базою для вироблення ідеї розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку стали дослідження А.А.Безбородової, Л.С.Виготського, Н.О.Ветлугіної, О.В.Запорожця, І.Я.Каплуновича, Є.В.Назайкінського, В.Ф.Паламарчука, М.М.Поддякова, Є.О.Руч'євської, В.М.Цвіркуна, Д.М.Узнадзе, П.М.Якобсона, суть яких полягає у здійсненні ефективного психолого-педагогічного впливу з метою покращання можливостей у реалізації конструктивних способів створення, розуміння та відображення музичних образів.

Реалізація програми розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку здійснювалася за рахунок актуалізованих педагогічними настановами установок. Розвивальна робота сприяла розвитку емоційних проявів за рахунок створення у дітей установки на утворення музичного образу, актуалізація якої здійснювалася за рахунок установки на сприйняття твору, установки на емоційну настроєність, а також установки на окреслення первинного образу. В свою чергу, формування даних установок відбувається на основі таких настанов, як: словесні зарисовки, предметні настанови, обставинні настанови, що обумовлюють успішність прояву потенційних психологічних можливостей дитини, успішність її розвитку у вмінні зіставляти внутрішні емоційно-чуттєві переживання з можливостями зовнішнього їх відображення.

Підтримка актуалізації установки на утворення музичного образу дитини відбувається за рахунок впливу формування перцептивно-образної установки, функція якої полягає у системній настроєності аналізаторів, мобілізації уваги, пам'яті, уяви, емоцій тощо на адекватне відображення музичного образу. До неї належать установки: на виявлення емоційно-чуттєвих компонентів музичного звучання та співвіднесенні їх з образами дитини, на спрямованість пізнавальної активності під час звучання твору; на уточнення відображення музичного образу. Актуалізація першої здійснюється за рахунок настанови на з'ясування життєвого досвіду дитини та переживань; на співвідношення життєвих вражень з музичним звучанням, що обумовлює успішність дитини в усвідомленні створеного образу, його адекватності звучанню та відповідності особистісно-життєвому досвіду, переконанням тощо; другої – настанова на виявлення активності музично-образного інтересу та настанова на прогнозування образних уявлень, вплив якої розвиває здатність дитини під час звучання твору виокремлювати конкретні музичні епізоди на основі яких відбувається створення образу; третьої – настанова на виокремлення певних моментів образу та настанова на корекцію певних елементів музичного образу, що забезпечує розвиток здатності дитини оволодівати музично-теоретичною базою знань, відповідно до яких відбувається практичне пізнання прийомів створення образів.

Використання описаних вище настанов готує дитину до розуміння нею засобів створення музичного твору. Такий синтетичний аналіз побудови твору є формою інформаційного процесу в музично-образному мисленні дошкільників, становлення якого відбувається під впливом формування пізнавально-образної установки (реалізація якої відбувається на основі установки) до основного звучання музичного твору; до виразного емоційного відгуку, до засобів виразності. На формування здатності дитини виявляти жанрові та характерні риси звучання твору впливають такі настанови: на з'ясування сольного-оркестрового звучання твору, на розбір жанрової характеристики твору; розвиток здатності дитини з'ясувати темпово-динамічні характеристики звучання твору, розкривається під впливом настанови на виявлення темпових особливостей твору та на розкриття динамічних характеристик твору; темброві характеристики звучання, штрихи, усе це формується у процесі впливу настанови на розкриття тембрових властивостей звучання та на виявлення колоритності виконання та звучання твору.

Формування пізнавально-образних установок готує мислення дитини до оцінної діяльності свого образу та звучання твору, яка формується під впливом аксіологічно-образної (установки актуалізація якої відбувається на основі установки до пізнавальної активності у створенні образу, що реалізується на основі настанови на висловлювання образу та на обґрунтування створеного образу); установки до порівняння даного образу з музичним звучанням та виявлення його адекватності, що формується на основі настанови на зіставлення попередніх образів та на співвідношення попередніх образів з попередніми творами; установки до виявлення оцінного ставлення до почутого та відображеного, що

формується на основі настанови на переживання створеного образу та настанови на коригування образу.

З метою визначення ефективності впроваджені психологічної моделі впливу актуалізованих педагогічними настановами установок на розвиток музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку було перевірено динаміку рівня розвитку даного феномена. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка рівнів розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп (N=47)

Рівні розвитку музично-образного мислення	До формування експерименту				Після формування експерименту			
	експер.гр.		контр.гр.		експер.гр.		контр.гр.	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	4	8,5	4	8,5	17	36,1	6	12,7
Середній	14	29,8	14	29,8	22	46,8	25	53,2
Низький	29	61,7	29	61,7	8	17,1	16	34,1

Узагальнення отриманих результатів з вивчення структурних компонентів музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку після впровадження настановчо-установчого комплексу показало, що відбулася позитивна динаміка у показниках співвідношень музично-образного мислення дітей експериментальної групи.

Психологічний аналіз отриманих результатів дозволив констатувати той факт, що в процесі застосування розробленої нами моделі розвитку музично-образного мислення діти активніше почали висловлювати свої думки з приводу почутого, тобто образи стали індивідуальними, творчими, різнобарвним позбулися статичності та шаблонності свого утворення.

Відповідно до цього, було відмічено позитивну динаміку щодо використання на музичних заняттях педагогічних настанов, на основі яких формуються установки, які, своєю чергою, виступають одним із механізмів, рушійною силою і фактором, що сприяє розвитку даного виду мислення старших дошкільників, а отже допомагають дітям збагнути усі грані музичного мистецтва та розвивати потенційні можливості повноцінного його розуміння.

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що використання настановчо-установчого комплексу впливає на розкриття каналів утворення образу (слухових, зорових, рухових), активізує мислительні операції та забезпечує якість їх відображення і подальшого відтворення у музичній діяльності. Він виступає інтегративною і системною якістю вираження музичних знань, умінь та навичок, яка виникає як факт значущості суб'єктивно-об'єктивного змісту, цінності музичної образності та забезпечує перехід суб'єкта (звучання) в об'єкт (образ), виділяючи в ньому домінанти.

Література

1. Ветлугина Н.О. Музыкальное развитие ребенка. / Н. О Ветлугина. - М. : Просвещение, 1967.- 415с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. / Л. С. Выготский. – М. : Искусство, 1965. – 379с.
3. Гурова, Л.Л. Функция наглядно-образных компонентов в решении задач / Л. Л.Гурова //Вопросы психологии. - 1969. - № 5.
4. Земцовский И.И. Теория восприятия и этномузыковедческая практика / И. И. Земцовский // Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб.ст. / сост. А.Г. Костюк. – К.: Музична Україна, 1986, 85 – 99с.
5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. / А.Н. Леонтьев. - М., 1987. – 224 с.
6. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника / Н. Н. Поддьяков.– М.: Педагогика, 1977.– 342 с.
7. Особенности психического развития детей 6—7-летнего возраста / Под ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. М., 1988. – 184 с.
8. Якиманская И.С. Основные направления исследования образного мышления / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1985. - №5. – С.5-16.